

Roy Medvedev

Om Gulag-arkipelagen

Ur *Intercontinental Press* nr 11, 25 mars 1974

Nedan återges en fullständig översättning av oppositionelle ryska socialisten Roy Medvedevs analys av Aleksandr Solzjenitsyns verk *Gulag-arkipelagen*. Långa utdrag ur denna artikel, vars ryska original är daterat den 27 januari 1974, publicerades i *New York Times* den 7 februari.

Även om många av de strukna delarna verkar välvalda för att minska den till en mer lättpublicerad längd, och vissa är ganska oviktiga, så fördunklade *New York Times* på det hela taget artikelns politiska budskap. Det fanns också en del felöversättningar, men de var mindre viktiga.

Times utelämnar i synnerhet de avsnitt där den ryska oppositionen försöker närma sig oktoberrevolutionens och inbördeskrigets problem konkret och ur revolutionär synvinkel.

Oavsett hur mycket av Medvedevs specifika historiska kritik som är giltig, försöker han verkligen sätta sig in i 1917-1922 års revolutionära ledares situation, något som utan tvekan var helt obegripligt för *New York Times*-redaktörerna.

I ett ställe som *Times* också utelämnade, medger Medvedev själv svårigheten att kritisera de bolsjevikiska ledarnas beslut, som togs under ytterst dramatiska förhållanden. En utanförstående observatör kan tillägga att denna svårighet förvärrades av det faktum att mycket avgörande källmaterial om den ryska revolutionens historia blev tabu efter stalinismens seger och är inte tillgängliga för självständigt sinnade sovjetiska forskare.

Således kan en del av Medvedevs fakta och påstående ifrågasättas. Men det mest intressanta är hans försök att blicka bakåt över årtionden av det mest brutala och urskillningslösa förtryck – han säger det värsta lidandet i Rysslands tusenåriga historia – för att få ett positivt och realistiskt revolutionärt socialistiskt perspektiv. *Times*-utdraget ur hans artikel inskränker allt detta till några få generaliseringar.

Medvedevs perspektiv fördunklas ännu mer av att *Times* utelämnar hans program för socialistisk demokrati.

Det är troligt att marxistiska och revolutionära strömningar kommer att återuppstå i Sovjetunionen på ett motsägelsefullt sätt. Men Medvedevs artikel är intressant som ett exempel på återupplivandet av ett ärligt tänkande om det socialistiska uppbyggets problem efter decennier där praktiskt taget allt politiskt tänkande krossades av ett skoningslöst byråkratiskt förtryck.

Översättningen från ryska [till engelska] är, om inte annat anges, gjord av *Intercontinental Press*. De stycken som utelämnats i *New York Times* anges inom hakparentes, med undantag för avsnittet med rubriken "Solzjenitsyn om Krylenko", som utelämnades i sin helhet. – *Intercontinental Press*' kommentar.

Om den svenska översättningen

Gulag-arkipelagen 1918-1956 Ett försök till konstnärlig studie (utg. 1974-1976) består egentligen av 7 delar: *Fängelseindustrin / Evig rörelse / Dödsarbetslägren / Själens och taggtråden / Straffarbetet / Förvisningen / Efter Stalin* Dessa delar är fördelade på 4 böcker och omfattar sammanlagt över 1800 sidor. Samtliga finns i svensk översättning. De delar som är aktuella för just denna artikel är bara de två förstnämnda.

Undertecknad har haft tillgång till del 1, ”Fängelseindustrin” och där letat reda på de citat som i finns den delen. Medvedev citerar dock även ur del 2, ”Evig rörelse”, som jag saknar, vilket påverkar de få citat med sidnummer som nedan är över 500 – inga citat därifrån är således hämtade därifrån. De ryska sidhänvisningarna har hela tiden bevarats nedan och motsvarande sidor i den svenska översättningen ges inom [xxx], där siffrorna **rödmarkerats** och *kursiverats*.

Martin F

Allmän bedömning

I denna artikel har jag bara försökt uttrycka preliminära tankar om Solzjenitsyns nya bok, inte bara för att författaren bara har givit ut den första av tre eller fyra band.

Solzjenitsyns verk är fullspäckat med fruktansvärda fakta. Det innehåller också ett antal påståenden som är svåra att tro på, men de är mycket färre. Det som redan har publicerats är alltför mycket att förstå och bedöma allt på en gång. I detta band skildras på ett konkret sätt hundratal personers märkliga och tragiska öden, som dock var typiska för gångna decennier.

Boken är fylld av djupsinniga och sanna tankar och observationer, och vissa som inte är så sanna men som uppstod ur tiotals miljoner människor ohyggliga lidanden som vårt folk aldrig tidigare har uthärdat under många sekel av sin historia.

Ingen lämnade de stalinistiska lägrens och fångelsernas hemska ”arkipelag” likadana som när de kom in, inte bara vad gäller ålder och hälsa utan också i sina tankar om liv och människor. Jag tror att få människor är desamma när de har läst denna bok som när de vände upp dess första sida. I detta avseende kan jag inte tänka på något i den ryska eller världslitteraturen som är jämförbart med Solzjenitsyns bok.

Fakta som Solzjenitsyns redogörelse grundar sig på

En viss I Sovoljev skrev i *Pravda* den 14 januari att fakta i Solzjenitsyns bok inte är riktiga, och antingen var produkten av ett sjukt sinne eller en cynisk förfalskning av författaren. Det är givetvis inte fallet.

Jag kan inte acceptera vissa av Solzjenitsyns bedömningar eller slutsatser. Men det måste med eftertryck sägas att alla grundläggande fakta i boken, och speciellt detaljerna om fångarnas liv och plågor från deras arrestering till deras död (eller i sällsynta fall fram till deras frisläppande) är helt autentiska.

Det är givetvis oundvikligt att det förekommer vissa felaktigheter i en bakgrundsundersökning av en sådan omfattning, som inte bara bygger på författarens intryck utan också på vittnesmål och förstahands- och andrahandsberättelser från mer än 200 före detta fångar. Och detta gäller i ännu högre grad eftersom Solzjenitsyn skrev sin bok under de mest hemliga förhållanden och inte kunde diskutera den ens med många av sina närmaste vänner innan den publicerades. Men sådana felaktigheter är obetydliga i ett så omfattande verk.

Jag tror till exempel att omfattningen av utvisningarna från Leningrad 1934–35 (Kirov-vågen) var mindre än vad Solzjenitsyn anger. Tiotusentals människor utvisades. Men inte en fjärdedel av de två miljoner människor som bodde i staden. Jag har dock inga exakta siffror utan utgår endast från fragmentariska vittnesmål och mina egna intryck (jag bodde i Leningrad i mer än femton år).

Det är svårt att tro på den historia som Solzjenitsyn fick från en okänd uppgiftslämnare, att Ordzjonikidze¹ brukade tala med gamla ingenjörer med två pistoler liggande till höger och vänster om sitt skrivbord.

För att spåra gamla tsaristiska tjänstemän (och man letade inte ens efter alla utan främst efter dem från rättsliga organ och polisen) behövde GPU knappast förlita sig på slumpmässiga anteckningar av slumpmässiga personer. Alla dessa listor kunde ha hittats i lokala arkiv och de uppslagsverk som fanns tillgängliga.

Jag tror att Solzjenitsyn överdriver antalet bönder som förvisades under kollektiviseringsåren (han säger att det var femton miljoner). Men om vi till offren under dessa år lägger till de bönder som dog av svält 1932–1933 (det var minst tre eller fyra miljoner bara i Ukraina), då kan man komma fram till en siffra som är högre än den Solzjenitsyn anger.

Efter Stalins död fängslades eller sköts inte tio utan omkring 100 ledande tjänstemän inom MGB/MVD.² (I vissa fall hölls inga offentliga förhör.) Men ändå är detta ett ytterst litet antal jämfört med de brottslingar inom *organy*³ som gick fria eller till och med fick olika höga poster.

Under 1936–37 var Bucharin inte längre medlem av politbyrån, tvärtom vad Solzjenitsyn säger, utan endast suppleant i centralkommittén.

Men dessa och vissa andra felaktigheter är helt oväsentliga i ett så enormt bakgrundsarbete som Solzjenitsyn har utfört. Å andra sidan har Solzjenitsyns bok andra ”brister”, som han själv skriver om i sin inledning.

Han kunde inte se allt, komma ihåg allt eller lista ut allt. Han skriver till exempel om uppsamlingen av repatrierade kosacker som fått amnesti och skickats hem i mitten av 1920-talet. Men ännu mer fruktansvärd i sina konsekvenser var kampanjen för ”avkosackisering” och massiv terror i Don- och Uralområdena under vintern och våren 1919.

Denna kampanj varade ”bara” drygt två månader, men den förlängde inbördeskriget, med alla dess övergrepp, med inte mindre än ett år, vilket gav de vita arméerna dussintals nya kavalleriregementen.

[Och 500 gisslan sköts i Petrograd, vilket *Ezjenedel'nik VTjK*⁴ noterar på bara två rader. För att beskriva allt detta krävs många böcker. Jag är övertygad om att de kommer att skrivas.]

Medan *Pravda* försökte visa att de fakta som Solzjenitsyn angav inte var äkta, försökte *Literaturnaja Gazeta* den 16 januari övertyga sina läsare om att det inte fanns något nytt i boken. Det är inte sant.

Trots att jag har studerat stalinismen i mer än tio år, hittade jag många saker i Solzjenitsyns bok som jag inte kände till tidigare. Förutom före detta fångar känner sovjetmedborgare, även de som minns kommunistpartiets tjugonde och tjuogoandra partikongresser, knappt en tiondel av de fakta som Solzjenitsyn skriver om. Och unga människor känner inte ens en hundradel..

¹ Sergej Ordzjonikidze, en av organisatörerna av femårsplanen, kommissarie för tung industri under Stalin.

² Ministerstvo Gosudarstvennoi Besopastnosti/Ministerstvo Vnutrennych Del; Ministeriet för statssäkerhet/Inrikesministeriet.

³ Ordet *organij* (organ) används allmänt för att beteckna statliga säkerhetsorgan.

⁴ Veckorapporten från ”Vserossijskaja TJrezvytjajajaja komissija po Borbe s Kontrevoljutsiej i Sabotazjem” (Allryska kommissionen för kamp mot kontrarevolution och sabotage).

Solzjenitsyn om Vlasov-anhängarna

Många tidningar skriver att Solzjenitsyn rättfärdigar, förskönar eller till och med prisar Vlasov-anhängarna.⁵

Detta är en avsiktlig och illvillig förvrängning. Solzjenitsyn skriver i *Arkipelagen* att vlasoviterna blev ynkliga legosoldater hos hitleristerna, att ”det bara var Vlasov-soldaterna som kunde dömas för förräderi” (sidan 249) [226], att de tog vapen från fienden, och att de när de kom till fronten kämpade med de dömdas desperation. Solzjenitsyn själv, tillsammans med sitt batteri, utplånades nästan i Östpreussen av Vlasov-anhängarnas eld. Men Solzjenitsyn förenklar inte problemet med ”vlasoviterna” [och liknande enheter i den fascistiska armén].

I de många ”vågorna” av stalinistiskt förtryck har många av oss våra egna speciella tragedier. [Jag vet till exempel att det för A Tvardovskij var ”avkulakiseringen” – som kostade hans far livet, en hårt arbetande bonde från den fattiga delen av den klassen, en nyligen hemkommen veteran från Röda armén, en försvarare av sovjetmakten, som förvisades till andra sidan Ural med hela sin familj. Den ende som överlevde var hans äldste son, som råkade ha åkt till staden för att studera. Det var han som skulle bli vår store poet, A. Tvardovskij. Och han var en gång tvungen att förneka sin far. Han skrev om allt detta i sin sista dikt, ”Det är rätt att minnas”.

För min familj var tragedin förtrycket 1937 och 1938, i synnerhet utrensningen av befälhavare och kommissarier i Röda armén. Min far, divisionskommisarie och lärare vid RKKA:s militärpolitiska akademi,⁶ var en av dem som arresterades och omkom. Dessa människor var helt hängivna sovjetmakten, socialismen och det bolsjevikiska partiet. Som deltagare i inbördeskriget var de romantiska hjältar i mina ögon, och jag trodde aldrig att de var ”folkets fiender”]

För Solzjenitsyn var denna djupa, personliga tragedi inte hans egen arrestering utan det grymma och fruktansvärda öde som drabbade miljontals sovjetiska krigsfångar, Solzjenitsyns samtida, oktobergenerationen, som utgjorde en stor del av vår professionella armé i juni 1941.

Denna armé krossades och omringades under krigets första dagar och veckor på grund av Stalins kriminella felberäkningar, som inte kunde förbereda varken armén eller landet för krig; på grund av Stalins absurda och dumma order den första dagen av kriget och att han övergav sin post under de följande dagarna av krigets första vecka; och på grund av bristen på erfarna befälhavare och kommissarier, som hade likviderats av Stalin.

Mer än tre miljoner soldater och officerare hamnade i fångläger, och ytterligare en miljon fängslades senare i ”tryckkokare” nära Vyazma, nära Charkiv, på Kerchhalvön och nära Volchov. Men Stalins regering förrådde sina soldater även när de befann sig i fångenskap, genom att vägra erkänna Rysslands undertecknande av den internationella konventionen om

⁵ General AA Vlasov, en befälhavare i Röda armén som tillfångatogs av nazisterna, övertalades av sina fångvaktare att rekrytera medfångar för att bilda en rysk enhet inom den tyska armén. Hans exempel utnyttjades flitigt i den nazistiska propagandan. När det gäller de före detta Vlasov-anhängarnas [vlasoviternas] åsikt om Solzjenitsyns skildring, framkom en synpunkt i den 2 mars-utgåvan av *Novoje Russkoje Slovo*, en emigrantdags-tidning som gavs ut i New York. Det som var mest bekymmersamt för författaren till denna artikel, Riurik Dudin, var att Solzjenitsyn beskrev vlasoviterna som en skara desperata och desorienterade män snarare än principfasta antikommunister.

⁶ Från 1918 till 1946 hette Röda armén officiellt Rabortje-Krestianskaja Krasnaia Armija, Arbetarnas och böndernas Röda armé. Fadern Alexander Romanovitj Medvedev greps 1938, anklagades för att vara ”trotskist” och dömdes till arbetsläger. Han avtjänade sitt straff i Kolyma, där han dog den 8 februari 1941.

krigsfångar. Som en följd av detta gick ingen hjälp till de sovjetiska fångarna via Internationella Röda Korset, och de dömdes att dö av svält i de tyska koncentrationslägren.

De som överlevde blev återigen förrådda av Stalin efter segern, då de alla arresterades och kom att utöka befolkningen i ”Gulag-arkipelagen”. Detta tredubbla svek mot Stalins soldater är vad Solzjenitsyn betraktar som det värsta, allvarligaste brottet i det stalinistiska regimens historia [– ett brott utan motstycke i de ryska regeringarnas tusenåriga historia. ”Jag kände”, skriver Solzjenitsyn, ”att denna historia, flera miljoner ryska krigsfångars historia, för alltid hade naglat fast mig som en nål genom en kackerlacka.” (Sid. 245.) [221]

[Bara en tiondel av våra fångar anslöt sig till Vlasov-enheterna, polisenheterna, arbetsbataljonerna eller raden av Wehrmachtens ”frivilliga” hjälpare. Majoriteten av de som anslöt sig hoppades uppriktigt att de, så snart de fått mat och vapen, skulle kunna gå över till den sovjetiska arméns eller partisanernas sida. Det visade sig snart vara falska förhoppningar. Möjligheterna att fly var alltför få.]

Solzjenitsyn rättfärdigar och prisar inte dessa desperata och olyckliga människor. Men han ber deras ättlingars domare ska ta hänsyn till vissa förmildrande omständigheter. Dessa unga och ofta icke läskunniga män, mestadels från landsbygden, var demoraliserade av sin armés nederlag; och i koncentrationslägren fick de upprepade gånger höra: ”Stalin har fördömt er” och ”Stalin bryr sig inte ett dugg om er.” [Och de kunde mycket väl se att detta var sant och att en död genom svält väntade dem i de tyska lägren.]

[Naturligtvis kan jag inte hålla med om allt Solzjenitsyn säger. Jag känner till exempel ingen medkänsla för en viss Jurij E., en sovjetisk officer som Solzjenitsyn berättar om, som inte svält i ett fångläger och som helt medvetet gick över till hitleristernas sida, blev officer i den tyska armén och till och med chef för en spionskola.

Av Solzjenitsyns bok framgår att denne Jurij E. gick över till den sovjetiska arméns sida när han redan förutspådde tyskarnas nederlag och inte för att han kände moderlandets kallelse. Hans tanke var att överlämna ”den tyska underrättelsetjänstens hemligheter” till vår underrättelsetjänst, det vill säga i själva verket att byta från den tyska spionbyrån till den sovjetiska MGB. Dessutom var denne Jurij övertygad om att ett krig omedelbart skulle bryta ut mellan Sovjetunionen och dess allierade och att Röda armén snabbt skulle besegras.]

När det gäller den hårda striden som vissa stora Vlasov-enheter utkämpade i Prag mot tyska enheter under befäl av SS-general Steiner, så är det ett historiskt faktum som inte kan förnekas. Det som hände, hände.

[Praktiskt taget alla ”vlasoviter” dömdes till tjugofem år i arbetsläger. De omfattades inte av någon amnesti, och nästan alla dog i fängelse eller i exil i Sibirien. Jag anser också att detta var ett alltför hårt straff för de flesta av dem, eftersom Stalin bar en långt större skuld i denna tragedi än någon annan.]

Hitleristernas och det ryska tsarväldets ”liberalism”

Solzjenitsyn anklagas för att förminska hitleristernas grymheter och tsarväldets brutalitet. Det var inte Solzjenitsyns uppgift att granska den tyska ”Gulag-arkipelagen”, även om han på flera ställen talar om den tortyr som utfördes av Gestapo och fascisternas omänskliga behandling av sovjetiska fångar. Men han har inte helt fel när han skriver att Stalin hade inlett massivt förtryck, förvisning av miljoner, tortyr och skenrättegångar långt innan Hitler kom till makten, och att allt detta fortsatte i vårt land många år efter den tyska fascismens nederlag.

De ryska tsarerna kunde knappast jämföras med Stalin i detta avseende. Solzjenitsyn talar mycket om tsaristiska fängelser och exil i sin bok, eftersom det var ett vanligt samtalsämne bland fångarna, särskilt när en gammal bolsjevik dök upp bland dem. (Fångar från de andra

socialistiska partierna hade nästan alla redan dött ut före kriget.) I dessa samtal framstod det gamla förtryckssystemet, både i sin stränghet och omfattning, som ett vilohem för fångarna på 1940-talet.

Under revolutionen 1905–1907 och åren därefter sköt de tsaristiska bödlarna lika många arbetare, bönder och hantverkare på ett år som sköts eller dog i lägren på en dag. [Vad kan jämföras med detta?]

De bästa kapitlen

Jag tror att det varierar från läsare till läsare vilka kapitel som gör störst intryck.] De som var viktigast för mig var ”De blå mössorna” / ”De blå revärerna” och ”Dödsstraffet”/”Om lagens strängaste straff”. Här når författaren det största djupet i den psykologiska analysen av både fängelsevaktens och deras offers beteende.

I detta avseende går Solzjenitsyn djupare än Dostojevskij. Jag menar inte alls att han är ett större konstnärligt geni. Jag är ingen litteraturvetare. Men det är uppenbart att det Solzjenitsyn upplevde hundra år efter Dostojevskijs arrestering och fängslande – med hans ord under tvångsarbetet i stalinistiska fängelser och läger, i transitläger på väg till straffexil och i fängelsekolonier – gav författaren till *Gulag-arkipelagen* tio gånger större möjligheter att studera den mänskliga själens och de mänskliga institutionernas olika sorters ondska än författaren till *Anteckningar från dödslägrer*. Och naturligtvis fullbordade Solzjenitsyn sin uppgift som endast en stor författare kunde.

Solzjenitsyn om Stalin

På flera ställen innehåller Solzjenitsyns bok djupa och exakta iakttagelser om Stalins personlighet, som dock nästan framstår som bisatser. Författaren anser att Stalins personliga roll i vårt lands katastrof och till och med i skapandet av ”arkipelagen” var så obetydlig att de flesta av hans kommentarer om Stalin inte ingår i den egentliga texten utan i korta kommentarer och anteckningar.

Således skriver Solzjenitsyn i sina noter på näst sista sidan, sidan 605: ”Under åren innan jag fängslades och medan jag satt i fängelse ansåg jag också länge att Stalin hade gett den sovjetiska statens kurs en ödesdiger riktning. Men sedan dog Stalin i tysthet. Och hur mycket har egentligen vårt statsskepp ändrat kurs? Han bidrog visserligen med en personlig touch av bedrövlig dumhet, småsint despotism och självförhärligande. Men i övrigt följde han helt enkelt den väg som redan hade stakats ut.”

Solzjenitsyn talar mycket kort i det andra kapitlet om förtryckets vågor 1937–38 (varför gå in i detalj på ”det som redan har beskrivits utförligt och kommer att upprepas många gånger”?) – när partiledningens och intelligentsians viktigaste kadrer, befälshavande och politiska officerare i Röda armén, större delen av ledningspersonalen inom storindustrin och ledningen för Kommunistiska ungdomsförbundet utplånades i NKVD:s fängelser; när de högsta kretsarna inom den sovjetiska administrationen, de högsta kretsarna inom själva NKVD, utrikesförvaltningen och så vidare byttes ut med våld. Han skriver (återigen i en fotnot): ”När vi idag bevittnar den kinesiska kulturrevolutionen (också den sjutton år efter den slutgiltiga segern), kan vi på goda grunder misstänka samma historisk lagbundenhet där. Stalin själv börjar framstå som ett blint och ytligt verktyg.” (Sid. 80.)[Sid. 73]

Det är svårt att instämma i en sådan syn på Stalins roll och hans betydelse i 1930-talets tragedi. Det vore naturligtvis fel att helt skilja den stalinistiska terrorns era från den föregående revolutionära eran. [Det fanns ingen så skarp skiljelinje mellan dessa två perioder, varken 1937, som många tror, eller 1934, som Chrusjtjov hävdade, eller 1929, som Solzjenitsyn själv trodde, inte heller 1924, när Lenin dog och den trotskistiska oppositionen

besegrades, och inte heller 1922, när Stalin valdes till generalsekreterare för RPK(B).⁷ Under vart och ett av dessa år, och under några andra, skedde dock mycket betydande politiska förändringar som kräver särskild granskning.]

Naturligtvis finns det en kontinuitet mellan det parti som tog makten i oktober 1917 och det som ledde Sovjetunionen 1937, 1947, 1957 och 1967, när Solzjenitsyn fullbordade *Gulag-arkipelagen*. Men denna kontinuitet innebär inte att partiet inte förändrades. Stalin följde inte ”i fotspåren”. Redan under revolutionens första år följde han inte alltid den riktning som Lenin hade stakat ut. Och senare, för varje steg, förde han bort partiet från denna väg.

[I detta fall döljer ytliga likheter endast mycket stora inre skillnader – i vissa avseenden till och med motsatser. Och övergången till sådana motsatser var inte alltid regelbunden, bestämd och oundviklig. De händelser som Solzjenitsyn analyserade för sitt litterära verk kommer utan tvekan att utsättas för en djupare, vetenskaplig analys, vilken säkert kommer att visa att Stalin genomförde en grundläggande förändring av vissa metoder inom partiet och av de parti-stat-relationer som upprättades i Ryssland på Lenins tid, och bara bevarade de så kallade leninistiska normernas yttre sken, endast marxism-leninismens terminologi.]

I många avseenden representerade stalinismen förnekandet och den blodiga utrotningen av alla revolutionära krafter. I en viss mening representerar den en verklig kontrarevolution. Naturligtvis anser jag inte på något sätt att det leninistiska arvet och den leninistiska perioden i vår revolutions historia inte kräver en ytterst kritisk analys.

Solzjenitsyn har inte satt sig som uppgift att studera fenomenet stalinismen, dess natur, särdrag, utveckling, historia och förutsättningar. Ett begrepp som stalinism existerar förmodligen inte för Solzjenitsyn, som anser att Stalin ”bara följde den väg som redan hade stakats ut”. Det som skulle kunna kallas historisk bakgrund saknas helt i Solzjenitsyns verk.

Boken inleds med ett kapitel som heter ”Arrestering”, genom vilket författaren omedelbart betonar att han endast studerar och beskriver fångarnas värld, de utstötts värld, det mystiska och fruktansvärda landet Gulag: dess geografi, dess sociala system, dess skrivna och oskrivna lagar, dess befolkning, dess seder, dess härskare och dess undersåtar.

Och Solzjenitsyn har inget stort behov av historisk bakgrund, eftersom hans *Gulag-arkipelagen* uppstod 1918 och sedan dess har utvecklats enligt sina egna lagar.

Denna ensidighet, som visserligen inte sällan avbryts av djupsinniga kommentarer, upprätthålls genom hela boken. Naturligtvis har författaren all rätt att välja detta tillvägagångssätt. Även utan att yttra ett ord om stalinismen, och till synes helt förneka giltigheten av ett sådant begrepp, har Solzjenitsyn genom sin litterära studie av en av de viktigaste komponenterna i det stalinistiska systemet i hög grad bidragit till granskningen av hela det brottsliga och omänskliga systemet som stalinismen utgör.

Solzjenitsyn har fel när han hävdar att detta system i sina väsentliga drag har bibehållit sig fram till våra dagar. Men det har ännu inte helt försvunnit från vårt sociala, politiska och kulturella liv. Solzjenitsyns bok utdelar ett mycket kraftfullt slag mot stalinismen och nystalinismen. I detta avseende har ingen av oss åstadkommit mer än Solzjenitsyn.

Solzjenitsyn om Lenin

[Redan som ung i Komsomol,⁸ tvivlade Solzjenitsyn på Stalins klokhets och integritet. Detta tvivel, som uttrycks i ett av hans brev från fronten, var orsaken till hans arrestering och dom.

⁷ Rossiskaja Kommunistitjeskaja Partija (bolsjevikov), förkortat RKP(b), Ryska kommunistiska partiet (bolsjevikerna).

⁸ Kommunistitjeskij Sojuz Molodezji, Ungkommunistiska förbundet.

Men vid den tiden hyste han inga som helst tvivel om att oktoberrevolutionen varit rättvis och hade letts till seger av ”människor som hade höga ambitioner och varit fullständigt oegenlyttiga”. (Sid. 229.)^[208] Nu har Solzjenitsyn en annan uppfattning om oktoberrevolutionen och Lenin.]

[Av alla anklagelser som Solzjenitsyn idag framför, direkt eller indirekt, mot Lenin, kommer jag endast att uppehålla mig vid två.] Solzjenitsyn anser att Lenin 1917 propsade på att genomföra en modern ”proletär, socialistisk revolution” i Ryssland trots att det ryska folket inte var redo för en sådan revolution och inte hade något behov av den. Han menar också att Lenin felaktigt använde terroristmetoder i kampen mot sina politiska motståndare.

Det är lätt att reda ut en revolutionärs misstag femtio år efter revolutionen. Men den första socialistiska revolutionen var oundvikligen ett steg in i det okända. Det fanns inget att jämföra den med. Dess ledare hade ingen erfarenhet att låna från. Då var det omöjligt att beräkna och väga allt i förväg. [Grundläggande beslut och vilka metoder som ska användas för den revolutionära kampen kan bara antas och korrigeras under händelsernas gång. Lenin förstod allt detta mycket väl och upprepade ofta Napoleons ord: ”Först måste vi gå in i striden, sedan får vi se.” En revolution av detta slag kunde inte genomföras utan risker – utan risk för nederlag och utan risk för misstag. Men att underlåta att uppmana till revolution när möjligheten uppstår är också en stor risk för ett revolutionärt parti.]

[Det är alltså inte förvånande att Lenin och den sovjetiska regeringen under hans ledning gjorde många felberäkningar och misstag som förlängde inbördeskriget i Ryssland och ökade dess grymhet. Dessa felbedömningar fördröjde övergången till NEP och ökade den ekonomiska oredan under de första åren. Lenins förhoppningar om en snabb utveckling av revolutionen i Europa, som då skulle ha gett Ryssland tekniskt och utbildningsmässigt stöd, förverkligades inte. Sovjetregeringen gick för långt under begränsningarna av demokratin i vårt land.

Vi skulle kunna fortsätta denna lista över felbedömningar och misstag.] Men ingen dator kan visa att det väpnade upproret den 24 oktober 1917 var historiskt förhastat, eller att alla de efterföljande brott som den stalinistiska regimen begick härrörde från detta ödesdigra misstag av Lenin.

Inte heller efter Lenins död hade den väg som partiet hade framför sig tidigare beträffats av någon. Tyvärr hade de som ersatte Lenin i partiets ledning inte hans intelligens, hans kunskap eller hans förmåga att även under de allra svåraste omständigheter hitta den rätta lösningen. Därför misslyckades de med att utnyttja ens en liten del av de möjligheter som oktoberrevolutionen öppnade för en snabb utveckling mot ett genuint socialistiskt och demokratiskt samhälle. Idag är vi fortfarande långt ifrån dessa mål. Stalin följde inte ”den väg som redan hade stakats ut”, utan, att döma av de steg Lenin angav i sina sista uttalanden, avvek Stalin istället mycket snabbt från den vägen.]

[Under revolution och inbördeskrig kan ingen regering undvika att använda vissa former av våld.] Men även den mest objektiva historiker måste konstatera att rimliga gränser för våldet överskreds många gånger redan under sovjetmaktens första år. Från och med sommaren 1918 svepte en våg av både vit och röd terror över vårt land. En stor del av dessa galna våldshandlingar var helt onödiga och till och med skadliga ur ett vettigt perspektiv och i termer av klasskamp. [Denna terror ökade bara båda sidors grymhet, förlängde kriget och gav upphov till nytt onödigt våld. Tyvärr sa även Lenin under revolutionens första år ordet ”skjut” mycket oftare än vad situationen krävde.]

[Solzjenitsyn förvränger inte när han citerar Lenin. Men hans kommentarer är alltid negativa. Men idag skulle knappast någon godkänna den order som Lenin gav till ordföranden för provinssovjeten i Nizjgorod, R. Fjodorov: ”Gör allt för att omedelbart tillämpa massterror,

skjut och rensa bort alla horder av prostituerade som umgås med soldater, före detta officerare och liknande.”⁹ Rensa bort, ja, men varför döda kvinnor?]

Sådana maktmissbruk är beklagliga; de måste fördömas. Ändå förutbestämde inte denna terror under inbördeskrigstiden den fruktansvärda terrorn under Stalintiden.

Lenin begick inte så få misstag; han erkände själv många av dem vid flera tillfällen. En ärlig historiker måste givetvis notera alla dessa fel och maktmissbruk. Ändå är jag övertygad om att det allmänna resultatet av Lenins arbete är positivt. Solzjenitsyn tycker annorlunda. Det är hans rätt. I ett socialistiskt land måste alla kunna uttrycka sina åsikter och synpunkter om vilken politisk ledares verksamhet som helst.

Solzjenitsyn om Krylenko

I sin bok visar Solzjenitsyn inte någon sympati för något av de ryska revolutionära partierna. Socialrevolutionärerna var terrorister och pratmakare som ”aldrig hade något ordentligt ledarskap”. Mensjevikerna var uppenbarligen bara pratmakare. Men de som får mest kritik av Solzjenitsyn är bolsjevikerna, som emellertid lyckades ta makten i Ryssland och behålla den, men därvid utövade en överdriven och helt onödig grymhet. Bland de bolsjevikiska ledarna pekar Solzjenitsyn ut N. V. Krylenko, ordförande i Högsta revolutionära rådet, som var huvudåklagare i många ”skenrättegångar” under sovjetmaktens första år. Solzjenitsyn ägnar nästan två hela kapitel åt dessa fall (”Lagen i sin linda” och ”Lagen mognar”), och vi stöter ofta på Krylenkos namn även i andra kapitel.

Naturligtvis kan man säga att de första åren av sovjetmakten var den tid då den sovjetiska republiken förde sin hårdaste kamp för överlevnad. Och om revolutionen och sovjetmakten var nödvändiga, då var det nödvändigt att försvara dem mot deras många och skoningslösa fiender. Och det kunde inte göras utan revolutionära tribunaler och VTjK. Men i sådana argument kan man inte bortse från hur orättvisa och hur meningslöst hårda dessa rättsliga och utomrättsliga repressalier i många fall var, eller hur många okvalificerade, dumma och fullständigt brutala personer som tog sig in i VTjK och tribunalerna. Och i detta blev Krylenko snart en av de främsta iscensättarna.

Krylenko skilde sig i själva verket föga från ordföranden i jakobinernas tribunal, Coffinhal, som visserligen skickade några rojalister till giljotinen, men också många vanliga medborgare, däribland en 70-årig kvinna och en 18-årig flicka, revolutionärer som var missnöjda med Robespierre och den berömde kemisten Lavoisier. När Lavoisier bad om tillstånd att åtminstone få avsluta en viktig serie experiment, svarade Coffinhal: ”Vi behöver inga vetenskapsmän.”

Krylenko var givetvis ingen undantagsfigur bland bolsjevikerna. Men inte alla partiledare var som Krylenko. Tyvärr är det inte bara sin tids mest ärliga och modiga personer som blir revolutionärer. Revolutioner lockar, särskilt under uppgångsperioder, också de fåfänga, de ambitiösa, de egoistiska, människor med kalla hjärtan och orena händer, liksom många som helt enkelt är dumma och trångsynta, fanatiker som är kapabla till vad som helst. Men det är på intet sätt en anledning att fördöma alla revolutioner och alla revolutionärer.

En annan sak måste beaktas. För revolutionärer är det viktigaste provet inte fängelse eller förvisning till ett arbetsläger, inte stormande anfall under vitgardisternas eld, inte hunger och kyla; utan makt, och makt som under den inledande perioden kommer att vara nästan obegränsad. Det har länge varit känt att makt ofta förvränger och korrumpierar de bästa

⁹ PSS [*Polnoe Sobranie Sotjinenij*] vol. 50, s. 142. Detta är Medvedevs not. Frasen är delvis oläslig i den ryska texten.

människorna. Det måste med beklagande konstateras att väldigt många av bolsjevikerna inte klarade detta maktprov.

Långt innan de gick under i kvarnen av stalinistiska förföljelser blev dessa personer själva ledare och deltog i talrika, grymma förföljelser, som i de flesta fall var omotiverade, onödiga och skadliga. Men av detta följer inte på något sätt att dessa bolsjeviker redan före revolutionen var lika orättvisa och grymma, eller lika likgiltiga inför mänskligt lidande; att de inte redan då styrdes av de finaste motiv och de högsta målen och idealen.

Solzjenitsyn förstår den korrupperande inverkan som makten har på människor. Han har beskrivit sitt eget fall med fullständig uppriktighet. Efter årtal av ett hårt och hungrigt liv som soldat, skriver han, efter år av exercis och utmattande parader, efter att ha lidit många orättvisor i händerna på de lägsta befälhavarna, glömde han bort allt detta så fort han blev löjtnant och sedan kapten. I sitt sinne började han skilja sig från soldaterna under honom. Minnet av en frontlinjesoldats hårda liv blev allt svagare. Alltmer kom han att se sig själv som något skilt från dessa män, en annan sorts varelse, en medlem av en annan kast.

Utan att tänka på det utnyttjade han alla sina officersprivilegier, talade i en nedlåtande ton till män som var gamla nog att vara hans far eller till och med hans farfar, trakasserade sin ordonnans och var ibland till och med så hård mot männen att en gammal överste ansåg sig tvungen att läxa upp honom mitt under en inspektion.

”Det visade sig”, medger Solzjenitsyn, ”att de officersepauletter som hade darrat och svängt på mina axlar i inte mer än två år hade spridit ett gyllene, giftigt damm i det tomma utrymmet mellan mina revben.” (Sid. 551.) Dessutom blev Solzjenitsyn nästan officer i NKVD. De hade övertygat honom om att gå på NKVD-skolan; och om de hade pressat honom lite hårdare skulle han ha accepterat.

Solzjenitsyn är skoningslös mot sig själv. ”Jag berömde mig av oegennyttia och självuppoffring. Ändå var jag en fullt färdig bödel. Och om jag hade hamnat i NKVD-skolan under Jezjovs tid, skulle jag kanske ha gjort karriär just här, under Berija.” (Sid. 175.) [160]

Men om Solzjenitsyn förändrades så mycket under två år som underofficer, vad ska vi då säga om Krylenko, som på ännu kortare tid slungades från att knappt vara fänrik till högsta befäl över hela den ryska armén, och sedan till ordförandeskapet i högsta domstolen, till posten som biträdande justitiekommissarie och chefsåklagare i RSFSR? Även om Krylenko hade avslutat två studiekurser före revolutionen, var han så avtrubbad och berusad av en sådan exceptionell makt att han blev nästan oigenkännlig.

”Och uppenbarligen är också ogärningen”, som Solzjenitsyn skriver, ”ett tröskelfenomen. Livet igenom vacklar människan mellan det onda och det goda, slinter, faller, kravlar sig upp, ångrar sig och fördunklas på nytt – men så länge hon inte har överskridit brottets odjurströskeln finns det en återvändo för henne och vi kan fortfarande hysa hopp om henne. Men do hon genom anhopningen av onda handlingar eller på grund av deras grad av ondska eller på grund av den absoluta makt hon besitter passerar tröskeln – då har hon lämnat det mänskliga bakom sig. Kanhända ohjälpligt.” (Sid. 182.) [166]

”Men den läsare, som väntar sig att det nu ska bli fråga om politisk självrannsakan, kan lika gärna slå igen boken här”, skriver Solzjenitsyn på ett annat ställe. ”Om det verkligen vore så enkelt, att det finns svarta människor, som ondskefullt begår svarta gärningar och som det gäller att isolera från andra och förinta! Gränslinjen mellan det goda och det onda går emellertid rakt igenom varje människohjärta. Och vem förintar ett stycke av sitt eget hjärta? ... Under ett hjärtas liv förskjuts denna gränslinje – än därför att den trängs bort av skadeglädje, än för att ge plats åt en gryende godhet.”

”En och samma människa är i sina skilda åldrar och skilda livssituationer helt olika människor. Än står hon djävulen nära. Än helgonet. Men namnet förändras inte och det tillskrivs allt.” (Sid. 175–176.) [160] I denna djupsinniga iakttagelse av Solzjenitsyn ser vi åtminstone en delvis förklaring till dramatiken och det moraliska fallet hos många bolsjeviker, som innan de blev offer för Stalins terror inte var oviktiga kuggar i den förtryckande maskin som hade skapats.

Vad föreslår Solzjenitsyn?

Men om makt förvränger och korrumpierar människor, som Solzjenitsyn anser, gäller om politiken den ”inte ens är en vetenskap utan en empirisk sfär, som inte kan beskrivas med någon matematisk begreppsapparat och som dessutom är utsatt för mänsklig egoism och blinda lidelser”, och om alla professionella politiker bara är ”bölder på samhällsnacken, bulnader, som gör det svårt att vrida på halsen och röra på armarna”, vad är det då vi bör sträva efter? Hur ska vi bygga ett rättvist mänskligt samhälle?

Solzjenitsyn talar om detta i förbigående. Han sätter sina idéer inom parentes utan att förklara eller tolka dem i detalj. Av dessa korta kommentarer framgår det tydligt att han anser att den mest lämpliga samhällsstrukturen skulle ”ledas av folk med förmåga att styra verksamheten rationellt.” (Sid. 392–393.) [355]

Det innebär i första hand ingenjörer och forskare (arbetare är, enligt Solzjenitsyns åsikt, endast assistenter till ingenjörerna inom industrin). Men vem ska erbjuda moraliskt ledarskap i samhället?

Av Solzjenitsyns resonemang följer att moralisk vägledning inte kan ges av någon politisk lära utan endast av religionen. Endast tron på Gud kan tjäna som grundval för mänsklig moral, och det var alltid de djupt troende som bäst kunde uthärda alla umbäranden i Stalins arbetsläger och fängelser.

[Men dessa tankar doftar utopi. De är inte ens särskilt originella. Solzjenitsyn har utdelat kraftiga slag mot alla slags politiska bedrägerier. Han uppmanar med rätta det sovjetiska folket och framför allt ungdomen att inte främja lögner, att inte samarbeta med lögner. Det är dock nödvändigt inte bara att övertyga människor om att en politisk lära är osann, utan också att erbjuda dem sanningen, att övertyga dem om att en viss åsikt är sann.]

Men för den överväldigande majoriteten av det sovjetiska folket är sanningen inte längre och kan aldrig bli religion. Och det är knappast troligt att 1900-talets ungdomar finner vägledning i tron på Gud. [Dessutom, hur kan ingenjörerna och specialisterna ta kontroll över samhällets angelägenheter, eller ens över ekonomin, utan politik och utan politisk kamp? Men även om detta vore möjligt, hur kan man förhindra att ett sådant samhälle förfaller till en teknokratisk diktatur? Och skulle inte ett överlämnande av samhällets moraliska vägledning till religionen leda till den värsta sortens teokrati?]

[När Solzjenitsyn talar om förtrycket 1937 skriver han: ”Kanske behövdes 1937 för att visa fram intigheten i hela deras världsåskådning, som de braverat med medan de ruskade om Ryssland, härjade dess fästen och slog sönder dess helgedomar – ett Ryssland, där de själva aldrig riskerat något *sådant*.” (Sid. 138.) [126] Det är lätt att se att han talar om marxismen. Men Solzjenitsyn har fel. Marxismen gav inte upphov till den stalinistiska deformationen, och att övervinna stalinismen kommer inte att innebära marxismens och den vetenskapliga socialismens sammanbrott. Och Solzjenitsyn vet – han säger det på ett annat ställe – att den religiösa ideologin underlättade inkquisitionens två århundraden av barbari, brännandet och tortyren av kättare.]

Jag upplever dessa ideal hos Solzjenitsyn fullkomligt oattraktiva. Jag är djupt övertygad om att vårt samhälle under överskådlig framtid måste byggas på en kombination av socialism och demokrati; och att det är just framstegen inom marxismen och den vetenskapliga kommunismen som kommer att möjliggöra skapandet av det mest rättvisa mänskliga samhället-

[Ingenjörer och specialister måste få en betydligt större tyngd i vårt samhälle än de har idag. Men detta utesluter på intet sätt ett vetenskapligt organiserat politiskt ledarskap. Det förutsätter i synnerhet avskaffandet av alla slags privilegier för ledare, rimliga begränsningar av makten, självförvaltning där så är möjligt, en ökad roll för lokala förvaltningsorgan, åtskillnad mellan den verkställande, lagstiftande och dömande makten, begränsningar av den tid ett politiskt mandat kan utövas, full yttrande- och samvetsfrihet – inklusive, naturligtvis, frihet att sprida religion, organisationsfrihet och församlingsfrihet för individer och grupper av alla politiska övertygelser, fria val med full frihet för alla partier och grupper att ställa upp kandidater till varje post, och så vidare.

Endast ett sådant samhälle, som naturligtvis också skulle vara fritt från att en person exploaterar en annan och baseras på kollektivt ägande av alla de viktigaste materiella produktionsmedlen, kan garantera en fri och balanserad utveckling för hela mänskligheten och dess enskilda medlemmar.

Så länge denna äkta socialistiska demokrati inte existerar kommer vårt land att fortsätta utvecklas på ett långsamt och obalanserat sätt, och sådana jättar som Solzjenitsyn kommer inte särskilt ofta att dyka upp bland oss.]

Innan han arresterades betraktade Solzjenitsyn sig själv som marxist. Efter att ha genomgått alla de grymma prövningar som beskrivs med så skoningslös sanning i *Gulag-arkipelagen* förlorade Solzjenitsyn sin tro på marxismen. Det är en fråga om hans samvete och övertygelser. En uppriktig åsiktsförändring bör förstås och respekteras.

[Solzjenitsyn har inte förrått eller svikit någon. Idag är han en motståndare till marxismen, och det döljer han inte.]

Marxismen kommer naturligtvis inte att falla samman för att den har förlorat en av sina tidigare anhängare. Jag tror till och med att marxismen bara kan dra nytta av en polemik med motståndare som Solzjenitsyn.

[Det är mycket bättre att ha en motståndare som denna än ”försvarare” som Sergej Michalkov eller Aleksandr Tjakovskij. En ”vetenskaplig” ideologi som måste hålla fast människor med våld eller hot om våld skulle vara värdelös. Lyckligtvis behöver äkta vetenskaplig socialism ingen tvångsmakt.]